

Bramen: lastig maar attractief

De bramen vormen in ons land de grootste groep binnen de houtige gewassen. Het aantal is niet helemaal bekend, maar wordt geschat op ongeveer 175 soorten. Over de hele aarde gaat het zeker om vele honderden soorten, maar het aantal is zelfs bij benadering niet aan te geven. Het zijn typisch soorten van de gematigde zone, maar in de koele bergstreken van de tropen komen ze ook veelvuldig voor.

Bramen zijn tegelijkertijd lastig en attractief. De bramenvruchten zijn een lekkernij en het verzamelen ervan behoort nog steeds tot de tradities. Misschien niet zo als in Engeland, maar ook in ons land zien we de liefhebbers met emmertjes gewapend de braamstruwelen afschuimen voor direct gebruik of voor de jampot. Zelfs in de duinen, waar voornamelijk de laag over de grond groeiende dauwbraam met blauwzwarte 'bedauwde' vruchten groeit, wordt het buiten-de-paden-verbod algemeen overtreden in de rijpe maanden.

Bramenvruchten zijn eigenlijk een verzameling van steenvruchtjes, te vergelijken met een bundeltje van minikersen. De smaken van de braamvruchten lopen sterk uiteen, van zoetzuur tot mierenzoet zoals die van de framboos. Ze kunnen vers gegeten of tot jam of vruchtendrank

verwerkt worden en er kan zelfs een heerlijke wijn van bereid worden.

De bramenvruchten behoorden vanaf de prehistorie tot het menu van de mens. Bij archeologische opgravingen worden de pitjes geregeld teruggevonden vanaf de Midden-Steentijd. In de oerbossen waren zoete vruchten tamelijk schaars, zodat bramen zeker gewild waren. Interessant in dit verband is het onderzoek naar de maaginhoud van veenlijken uit Drenthe. Bekend is bijvoorbeeld dat de zogenaamde 'vrouw van Zweeloo', die gedateerd wordt uit het begin van de jaartelling, onder meer bramen als haar galgenmaal genoten had.

In de Middeleeuwen hadden bramen een belangrijke functie als beschermer van jonge boomkiemen, vooral van de eik, die anders door vraat van het vee en wild weinig kansen kregen. Soms waren er zelfs

Fluweelbraam (*Rubus vestitus*) heeft rijkdragende bloeipluimen en is onder meer te vinden op kalkrijke bodems in Zuid-Limburg.

verordeningen om stekelstruiken te handhaven. Imkers maakten vroeger dankbaar gebruik van bramenstengels, die, nadat ze ontstekeld en overlans in voeren gespleten waren, als bindmateriaal voor de korven dienst deden.

Familie van rozen

Bramen behoren tot de familie van de rozen, samen met de kersen, pruimen, sleedoorns, wilde rozen en vele kleinere kruidensorten. De bloemen lijken ook wel op een verkleinde uitvoering van de wilde enkelbloemige roos. De samengestelde rode of zwarte vruchten lijken echter meer op die van de aardbei, die ook van dezelfde familie is.

Als houtig gewas wijken de bramen sterk af van de meeste andere struiken. Ze worden maar een paar jaar oud, verhouten,

Dauwbraam (*Rubus caesius*) is laaggroeiend met lange uitlopers. De braam is vooral te vinden op klei langs de rivieren en in de duinen.

Steenbraam (*Rubus saxatilis*) is zeer zeldzaam en de braam is te vinden in de buurt van Ter Apel.

Foto s: Ecologisch adviesbureau Maes

Het blad en de bloem van de bloedrode braam (*Rubus coccinatus*). Deze werd door Karst Meijer in 1996 in Drenthe als een nieuwe soort voor de wetenschap ontdekt en beschreven.

maar vertonen nauwelijks diktegroei. Behalve de wortelstokken en stengelbasis sterven de bramen af. Eigenlijk zijn ze een soort tussenvorm van kruiden en houtige gewassen. De uiterst zeldzame steenbraam (*Rubus saxatilis*) die alleen nog in de buurt van Ter Apel groeit, is zelfs helemaal kruidachtig en lijkt wel op een grote aardbeiplant met kleine rode bramenvruchtjes.

Bramen groeien vooral in de bosranden, houtwallen, struwelen en in oevers. De meeste soorten zijn echte lichtminners, maar er zijn ook specialisten die in de ondergroei van het bos een eigen plek innemen. Sommige soorten zijn zelfs te beschouwen als indicatoren van oude bossen, zoals de sierlijke woudbraam (*Rubus pedemontanus*).

De variatie in braamsoorten is een verschijnsel dat al veel botanici in het verle-

den heeft geboeid, tot onderzoek geprikkeld (ook letterlijk) en vooral ook tot wanhoop gedreven bij de pogingen om orde te scheppen in de taxonomie en soortverwantschap. Voor de groep van de hazelaarbramen of *corylifolius*-bramen, waar de dauwbraam toe behoort, is uitermate variabel en vormt veelvuldig hybriden. Bramen kennen net als de rozen behalve kruisbestuiving ook zelfbevruchting. Ze kunnen zonder een 'vader'. Daarbij kunnen hybriden en aparte variëteiten zich als eigen populaties voortplanten en uitbreiden.

Geregeld worden er, ook in ons land, nieuwe braamsoorten ontdekt en beschreven. Behalve met de grote variabiliteit van de bramen heeft dat ook te maken met het kleine aantal onderzoekers dat zich met bramen bezighoudt, in Nederland een handjevol. Een opmerkelijk ver-

schijnsel is dat er in ons land enkele endemische braamsoorten zijn. Endemische planten zijn soorten die alleen in een heel beperkt gebied voorkomen. Het is een typisch verschijnsel van geïsoleerde eilanden zoals Kreta of de Canarische eilanden. In Noordwest-Europa is het een zeer zeldzaam gebeuren.

In ons land komen vrijwel alleen bij de bramen endemische soorten voor. Zo kennen we de drentse braam, de baroniebraam, de kempenbraam en de bloedrode braam (*Rubus coccinatus*). De laatste werd door Karst Meijer in 1996 in Drenthe als een nieuwe soort voor de wetenschap ontdekt en beschreven. Het lijkt erop dat de evolutie van de bramen nog volop aan de gang is en dat er op veel plaatsen nieuwe soortvorming plaatsvindt. Van sommige soorten is het gebied van ontstaan zelfs nog aanwijsbaar. Ver- →

de enige kruidachtige braam in ons land.

Sprengels braam (*Rubus sprengeii*) is een fraai rozerood bloeiende braam.

Koebraam (*Rubus vestitus*) bereikt in ons land zijn noordgrens. De braam is mooi rozerood van kleur en vormt uitbundige struwelen.

De vruchten van de in ons land zeldzaam voorkomende koebraam (*Rubus vestitus*).

ondersteld wordt dat het daarbij om nog hele jonge soorten gaat van misschien minder dan 500 jaar oud.

Grote variatie

Op het eerste gezicht lijken de bramen erg op elkaar, maar wie goed kijkt zal al snel de grote variatie erin ontdekken: in bloemgrootte, bloemkleur, kleur van de vruchten, bladvormen en kleur van de bladonderzijde. Bij nog verder speurwerk waarbij al snel een loep te pas komt, is er een ongekeerde variabiliteit te ontdekken in de soort van stekels, beharing en klieren aan de jonge twijgen, bladeren en bloemen. De meeste bramen zijn wit of witachtig, maar ook een roze en zelfs bijna rode bloemkleur komen voor, zoals bij de sprenghelbraam (*Rubus sprenghelii*) en de koebraam (*Rubus ulmifolii*). Sommige bramen zijn zeer armbloemig zoals de steenbraam, maar andere hebben rijkdragende bloeipluimen, zoals de fluweelbraam (*Rubus vestitus*).

Ook de groeivormen kunnen zeer verschillend zijn. Frambozen (*Rubus idaeus*) en de vossenbraam (*Rubus nessensis*) bijvoorbeeld groeien vrijwel rechtop. Andere bramen hebben sterk overhangende takken en twijgen. Weer andere soorten gedragen zich als lianen en klimmen in bomen, om van daaruit weer lange, afhangende, slappe naar beneden gerichte takken te vormen. Dat zijn vooral soorten uit de groep van de hazelaarbramen. De dauwbraam kruipt liever over de grond en kan daar vele meterslange uitlopers vormen.

Veel bramensoorten gedragen zich als echte pioniers. Ook jonge pas aangeplante bossen worden snel bevolkt door bramen.

Inheems en autochtoon

Vrijwel alle bramen zijn inheems en autochtoon, ze worden weinig aangeplant. Een paar soorten worden gekweekt en verwilderen nog wel eens zoals de Armeense braam, de Japanse braam, de doornloze braam en de vederbraam (*Rubus laciniatus*).

De Armeense braam is berucht en kan

enorme struwelen vormen langs spoorlijnen. Ze zijn te herkennen aan de grote zwarte vruchten en de witte bladonderzijde. Overigens zouden diverse inheemse bramen de moeite van het kweken waard zijn. De zeer algemene bronskleurige bosbraam (*Rubus gratus*) draagt rijk en heeft grote smakelijke vruchten. Een enkele soort wordt ook wel als sierheester aangeplant. Een historisch voorbeeld daarvan is een koebraam met gevulde bloemen, waarvan in Leeuwarden een ruim honderdjarig exemplaar bekend is. Deze braam heeft fraaie dieproze en gevulde bloemen. De wilde koebraam is in ons land tamelijk zeldzaam en bereikt hier haar noordgrens. Op kalkhoudende bodems in Zeeland (onder meer in het heggelandschap bij Goes), West-Brabant en Zuid-Limburg komen we de koebraam wel tegen. Zuidelijker, zoals in de Eifel, de Waalse en Vlaamse Ardennen en Noord-Frankrijk komt deze bramensoort algemener vooral in zonnige houtwallen. Een meer in tuinen voorkomende braam is de framboos, die een aparte groep vormt binnen de bramen, met afwijkende vrucht en bladeren. In het wild komt de framboos ook voor, maar heeft dan kleinere vruchten. Het onderscheid in de wilde en gekweekte framboos is niet altijd duidelijk. Tuinframbozen kunnen ook weer in de natuur uitzaaien en verwilderen. Wilde frambozen groeien veelal in vochtig milieu, zelfs in broekbossen.

Schaars op veengronden

Bramen komen in feite overal voor, op vrijwel alle bodemsoorten. Op veenbodem zijn ze wat schaarser en ook op de arme zandgronden is het aantal soorten beperkt. Rijk aan soorten, vaak ook bijzondere soorten, zijn de rijkere leem- en kalkhoudende bodems in de beekdalen en langs de rivieren. Bijzonder rijke gebieden zijn bijvoorbeeld de potklei- en keileembodems van Drenthe, het leemgebied rondom Breda, de Achterhoek en Zuid-Limburg.

Bramenstruiken zijn in het landschap van grote ecologische betekenis. Ze bieden schuil- en broedgelegenheid aan kleine zangvogels, zoogdieren, reptielen en amfibieën. Tal van insecten komen af op de nectar- en stuifmeelrijke bloemen, waaronder vlinders, kevers, wespen, bijen, hommels en zweefvliegen. Op plaatsen waar de zeldzaam geworden boomkikker nog voorkomt is de braam bij uitstek hun verblijfplaats. In Midden-Limburg in de omgeving van Echt zijn plekken waar na de broedtijd honderden jonge boomkikkers op de bladeren van braamstruiken schuilen en voedsel zoeken. Ze zijn vooral 's avonds actief. Via dieren, vooral de vogels, worden bramen gemakkelijk verspreid.

Vanwege de betekenis voor allerlei dierlijke organismen worden sinds enige jaren autochtone bramen op bescheiden schaal gekweekt en aangeplant in het kader van natuurprojecten. ■

Kort

Bramen vormen met circa 175 soorten in ons land de grootste groep van de houtige gewassen. Bramen komen op alle bodemsoorten voor, zij het dat op veengronden de groep schaars voorkomt. Op de arme zandgronden is het aantal soorten beperkt. Landschappelijk zijn de bramen van grote ecologische betekenis en worden daarom aangeplant in natuurprojecten.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesbureau in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken.

